

УДК 343.1

*Т. О. Лоскутов**кандидат юридичних наук**(Дніпропетровський державний**університет внутрішніх справ)*

ПРЕДМЕТ І ТИПИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

У схваленій у 2006 році Концепції вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів зазначено, що справедливе судочинство та належний захист прав і свобод людини можливі лише за наявності досконалого процесуального законодавства. Проте правове регулювання кримінального судочинства в Україні залишається не реформованим ще з радянських часів [1, с. 24]. У схваленій у 2008 році Концепції реформування кримінальної юстиції України вказано, що застарілим за своєю суттю залишається кримінальний процес. Намагання ухвалити новий Кримінально-процесуальний кодекс України без визначення його концептуальних засад, без створення нових стандартів діяльності органів системи кримінальної юстиції лише консервували чинну модель [2, с. 22]. Наведені положення Концепцій актуалізують дослідження проблем правового регулювання у кримінальному процесі.

Передумовою реформування кримінальної юстиції і зокрема створення досконалого кримінально-процесуального законодавства є чітке визначення предмету кримінально-процесуального регулювання.

Змістовне наповнення останнього має зумовлювати ефективну реалізацію типів правового регулювання діяльності суб'єктів та учасників кримінального провадження. Тому, визначення зв'язку між предметом і типами правового регулювання у кримінальному процесі, є вкрай важливою проблемою, зокрема в контексті обговорення нового Кримінально-процесуального кодексу України.

Проблеми правового регулювання досліджувалися такими вченими з теорії права, як С.С. Алексєєвим, О.Д. Васильєвим, В.М. Горшенєвим, М.В. Долгополовою, М.П. Карєвим, Д.А. Керімовим, В.М. Коганом, В.В. Копєйчиковим, В.Н. Кудрявцевим, Е.В. Кузнєцовим, В.В. Лазарєвим, М.І. Матузовим, В.С. Нерсєсянцем, В.В. Нікитинським, М.П. Орзіхом, В.Н. Протасовим, П.М. Рабіновичем, О.Ф. Скакун, В.Д. Сорокіним, В.В. Субочєвим, Ю.О. Тихомировим, І.Л. Чєстновим, М.Д. Шаргородським, Г.Г. Шмельовою, Л.С. Явич та іншими.

Питання правового регулювання у кримінальному процесі досліджували такі вчені: В.П. Бож'єв, В.В. Вандишев, Ю.М. Грошевий, В.Г. Даєв, О.П. Дєрбєньов, А.Я. Дубинський, В.С. Зелєнецький, Л.Б. Зусь, Л.М. Карнєєва, О.М. Ларін, Л.М. Лобойко, Л.В. Головка, П.А. Лупинська, С.Д. Міліцин, В.Т. Нор, О.В. Смірнов, І.Л. Петрухін, М.А. Погорєцький, М.С. Строгович, С.А. Шейфер, С.Д. Шєстакова, М.Є. Шумило, Н.А. Якубович та інші. Проте, дослідження вказаних вчених стосувалися лише окремих проблем правового регулювання. Не приділялося уваги дослідженню предмету і типів правового регулювання у кримінальному процесі.

Окремо слід виділити роботу С.Д. Міліцина [3], який безпосередньо дослідив предмет регулювання кримінально-процесуального права через систему кримінально-процесуальних відносин. Але поза увагою автора

залишилися права і законні інтереси людини, реалізація яких зумовлює тип правового регулювання діяльності суб'єктів та учасників кримінального процесу.

Метою дослідження є науковий результат у вигляді визначення зв'язку між предметом і типами правового регулювання у кримінальному процесі. Для досягнення вказаної мети необхідно виконати наступні завдання: 1) дослідити зв'язок предмету та спеціальнодозвільного типу правового регулювання у кримінальному процесі; 2) дослідити зв'язок предмету та загальнодозвільного типу правового регулювання у кримінальному процесі.

Під типом (порядком) правового регулювання слід розуміти загальну спрямованість юридичного регулювання, що залежить від того, що лежить в основі регулювання – загальний дозвіл або загальна заборона [4, с. 299]. Варіації змішування останніх зумовлюють наявність спеціальнодозвільного або загальнодозвільного порядку правового регулювання.

Різновид типу (порядку) правового регулювання у кримінальному процесі обумовлюється змістом предмету правового регулювання. Залежно від специфіки діяльності суб'єктів (учасників) кримінального процесу застосовується спеціальнодозвільний або загальнодозвільний тип правового регулювання.

Діяльність суб'єктів кримінального процесу (орган дізнання, слідчий, прокурор, суд) спрямована на захист порушених прав, які є предметом регулювання кримінального закону (далі – кримінальні права). Порушення останніх (або припущення щодо порушення) ініціює здійснення кримінального провадження його суб'єктами.

Державний обов'язок захисту кримінальних прав людини обумовлює наділення суб'єктів кримінального процесу владними повноваженнями, реалізація котрих пов'язана із примусовим обмеженням (а іноді із порушенням) інших прав людини (конституційних, конвенційних, природних). Останні є не менш (а може і більш) значимі для людини ніж кримінальні права. Тому, регулювання діяльності суб'єктів кримінального процесу здійснюється за спеціальнодозвільним порядком.

В основі спеціальнодозвільної діяльності суб'єктів кримінального процесу лежить загальна заборона та чітко визначений дозвіл на обмеження прав людини. Такий дозвіл виписаний у нормах кримінально-процесуального закону. Прикладом є положення статей 106, 115, 165-2, 205 (обмеження права на свободу і особисту недоторканість), 177, 178, 190 (обмеження права на недоторканість житла чи іншого володіння), 187 (обмеження права на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції).

Важливість не лише кримінальних, а й конституційних, конвенційних (природних) прав людини зобов'язує орган дізнання, слідчого, прокурора, суддю діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені кримінально-процесуальним законодавством. Підтвердженням цього є зміст нормативних положень статті 19 Конституції України.

Разом з тим, процедурні норми щодо спеціальнодозвільного обмеження прав людини мають бути виписані не лише із урахуванням норм Конституції України, а й нормативних положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, котра є частиною національного кримінально-процесуального законодавства. Рішення Європейського Суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) проти України свідчать

про невідповідність чинного кримінально-процесуального законодавства конвенційним правам людини [5; 6; 7; 8; 9].

Конвенційні права людини мають бути предметом правового регулювання у кримінальному процесі. Бо у ході кримінального провадження можуть бути порушені конвенційні права людини, котрі матимуть перевагу над порушеними кримінальними правами. Цим обумовлюється закріплення у кримінально-процесуальному законі можливості перегляду судових рішень Верховним Судом України у випадку встановлення ЄСПЛ порушень конвенційних прав людини органами судочинства України (стаття 400-12 КПК).

Конкуренція кримінальних та конституційних, конвенційних (природних) прав людини має розв'язуватися за принципом пропорційності, що застосовується ЄСПЛ під час винесення конкретних рішень [10; 11; 12; 13; 14; 15; 16; 17; 18]. Цінність порушеного кримінального права людини має обумовлювати можливість та рамки обмеження конституційних або конвенційних (природних) прав людини під час здійснення кримінального процесу*. Інший підхід не буде відповідати справедливості, що впливає із принципу верховенства права.

Отже, тип (порядок) правового регулювання діяльності суб'єктів кримінального процесу визначають кримінальні, конституційні, конвенційні (природні) права людини, конкуренцію між котрими слід розв'язувати за принципом пропорційності.

Діяльність учасників кримінального процесу (потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач, підозрюваний, обвинувачений, підсудний,

* Наприклад, відповідно до положень статті 155 КПК, можливість обмеження конституційного і конвенційного права людини на свободу і особисту недоторканість залежить від цінності порушеного кримінального права (тяжкість злочину).

засуджений, виправданий, та інші) спрямована на реалізацію власних прав і законних інтересів (кримінальних, конституційних, конвенційних, суто процесуальних). Причому діяльність учасників кримінального процесу не пов'язана із примусовим обмеженням прав людини, оскільки останні не наділяються владними повноваженнями щодо захисту кримінальних прав людини. Це зумовлюється відсутністю позитивного обов'язку учасників кримінального процесу щодо захисту кримінальних прав людини. Тому, правове регулювання діяльності учасників кримінального процесу здійснюється за загальнодозвільним типом (порядком).

Загальнодозвільне регулювання діяльності учасників кримінального процесу ґрунтується на чітко визначеній забороні певних дій та загальному дозволі. Останній яскраво проявляється у використанні законодавчої конструкції "законні інтереси" до учасників кримінального процесу. Саме наявність законних інтересів дозволяє учасникам кримінального процесу робити все, що прямо не заборонено законодавством. Бо "законні інтереси – це не тільки дозвільні, дозволені, але й не заборонені прагнення громадян по досягненню певних благ..." [19, с. 26].

Законні інтереси учасників кримінального провадження зумовлюються кримінальними, конституційними, конвенційними (природними), суто процесуальними правами людини. Проте, законні інтереси не тотожні правам учасників кримінального судочинства.

Права та законні інтереси учасників кримінального провадження різняться за певними критеріями. Нас цікавить такий критерій їх диференціації як формальна визначеність змісту прав та законних інтересів. Якщо зміст прав учасників кримінального процесу є формально визначеним у законодавстві, то зміст їх законних інтересів – не формалізованим. Ця різниця між правами та законними інтересами

унеможливиює включення останніх до юридичних засобів спеціальнодозвільного типу, за яким регулювання кримінально-процесуальної діяльності здійснюється за формулою: заборонено робити все, крім того, що прямо дозволено кримінально-процесуальним законодавством.

Використання конструкції "законні інтереси" при загальнодозвільному типі регулювання не означає того, що останній визначається без урахування реалізації кримінальних, конституційних, конвенційних (природних) та суто процесуальних прав людини. Адже закріплення "законних інтересів" дозволяє учасникам кримінального процесу робити не абсолютно все, а лише те, що прямо не заборонено законодавством. Конкретно визначені у законодавстві заборони є пасивними обов'язками, що забезпечують реалізацію прав людини.

Таким чином, тип (порядок) правового регулювання діяльності суб'єктів та учасників кримінального процесу визначають права і законні інтереси людини. Саме тому, останні мають бути основним елементом предмету правового регулювання у кримінальному процесі.

В результаті проведеного у цій статті дослідження можна зробити такі висновки:

1. Тип правового регулювання діяльності суб'єктів кримінального процесу визначають кримінальні, конституційні, конвенційні (природні) права людини. Забезпечення реалізації останніх обумовлює встановлення спеціальнодозвільного типу щодо регулювання діяльності органу дізнання, слідчого, прокурора і суду.

2. Процедурні норми щодо спеціальнодозвільного обмеження прав людини мають бути виписані не лише із урахуванням норм Конституції України, а й нормативних положень Конвенції про захист прав людини і

основоположних свобод, котра є частиною національного законодавства України.

3. Тип правового регулювання діяльності учасників кримінального процесу визначають не лише права, а й законні інтереси людини, котрі є окремим елементом предмету правового регулювання у кримінальному процесі.

4. Забезпечення реалізації законних інтересів зумовлює встановлення загальнодозвільного типу щодо регулювання діяльності учасників кримінального процесу. Разом з тим, загальнодозвільне регулювання спрямоване на забезпечення прав людини через встановлення конкретних заборон для учасників кримінального процесу.

Напрямами подальших наукових розвідок можуть бути такі: 1) визначення співвідношення структури предмета зі структурами типів правового регулювання у кримінальному процесі; 2) дослідити ефективність кримінально-процесуального регулювання за різними типами.

Список використаних джерел

1. Концепція вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів, схвалена Указом Президента України від 10 травня 2006 р. № 361/2006 // Офіційний вісник України. – 2006. – № 19. – Ст. 1376.

2. Концепція реформування кримінальної юстиції України, схвалена Указом Президента України від 8 квітня 2008 р. № 311/2008 // Офіційний вісник України. – 2008. – № 27. – Ст. 838.

3. Милицин С. Д. Предмет регулювання советського уголовно-процесуального права / С. Д. Милицин. – Свердловск : Изд-во Урал. ун-та, 1991. – 112 с.
4. Алексеев С. С. Общая теория права: В 2-х т. / С. С. Алексеев. – М. : Юрид. лит., 1981. – Т.1. – 360 с.
5. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі "Волохи проти України" від 2 листопада 2006 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.khpg.org.ua/index.php?id=1179487257>.
6. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі "Єлоєв проти України" від 6 листопада 2008 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/0/19615>.
7. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі "Меріт проти України" від 30 березня 2004 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.helsinki.org.ua/index.php?id=1081156942>.
8. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі "Миханів проти України" від 6 листопада 2008 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/0/19615>.
9. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі "Свершов проти України" від 27 листопада 2008 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/0/19615>.
10. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі "Мюрей проти Сполученого Королівства" від 28 жовтня 1994 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.echr.ru/documents/doc/2461419/2461419.htm>.
11. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі "Голдер проти Сполученого Королівства" від 21 лютого 1975 року [Електронний ресурс].

ресурс]. – Режим доступу: <http://www.echr.ru/documents/doc/2461468/2461468.htm>.

12. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі "Де Вильде, Оомс і Версип проти Бельгії" від 18 червня 1971 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.echr.ru/documents/doc/2461473/2461473.htm>.

13. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі "Класс проти Германії" від 6 вересня 1978 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.echr.ru/documents/doc/2461406/2461406.htm>.

14. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі "Летельє проти Франції" від 26 червня 1991 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.echr.ru/documents/doc/2461412/2461412.htm>.

15. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі "Нимитц проти Германії" від 16 грудня 1992 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.echr.ru/documents/doc/2461421/2461421.htm>.

16. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі "Тулешов та інші проти Російської Федерації" від 24 травня 2007 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.echr.ru/documents/doc/2465344/2465344-005.htm>.

17. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі "Чорап проти Молдавії" від 19 червня 2007 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.echr.ru/documents/doc/5632373/5632373.htm>.

18. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі "Функе проти Франції" від 25 лютого 1993 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.echr.ru/documents/doc/2461438/2461438.htm>.

19. Субочев В. В. Теория законных интересов: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.01 / В. В. Субочев. – Тамбов: Тамбовский государственный университет им. Г. Р. Державина, 2009. – 58 с.

Лоскутов Т. О.

Предмет і типи правового регулювання у кримінальному процесі

У статті досліджено предмет і типи правового регулювання у кримінальному процесі. Обґрунтовано, що тип правового регулювання діяльності суб'єктів та учасників кримінального процесу визначають права і законні інтереси людини, котрі є основним елементом предмету кримінально-процесуального регулювання

Ключові слова: предмет правового регулювання; тип правового регулювання; суб'єкти кримінального процесу; учасники кримінального процесу; права та законні інтереси людини

Лоскутов Т. А.

Предмет и типы правового регулирования в уголовном процессе

В статье исследовано предмет и типы правового регулирования в уголовном процессе. Обосновано, что тип правового регулирования деятельности субъектов и участников уголовного процесса определяют права и законные интересы человека, которые являются основным элементом предмета уголовно-процессуального регулирования

Ключевые слова: предмет правового регулирования; тип правового регулирования; субъекты уголовного процесса; участники уголовного процесса; права и законные интересы человека

Loskutov T. A.

Subject and types of legal regulation in criminal trial

In article it is investigated a subject and types of legal regulation in criminal trial. It is proved that the type of legal regulation of activity of subjects and participants of criminal trial define the rights and legitimate interests of the person which are an element of a subject of criminally-remedial regulation

Key words: a subject of legal regulation; type of legal regulation; subjects of criminal trial; participants of criminal trial; the rights and legitimate interests of the person